

Kérdés: Miben látja Ön, Lukács elvtárs, aki a Tanácsköztársaság népbiztosa volt, A Tanácsköztársaság kulturpolitikájának maradandó értékeit?

Lukács György: Meg kell mondanom, hogy nekem saját tapasztalataim alapján bizonyos kérdésekben különvéleményem van, például akkori ideológiai felkészültségünket, különösen az orosz teória és Lenin ismeretét illetően. A Szovjetunióból visszatért kommunisták legnagyobb részének - nagyon becsületes, derék munkások voltak köztük - teoretikus érzéke és teoretikus műveltsége ugyszólván semmi nem volt. Az egyedüli ember, akinek a teória iránt érzéke volt, abban az időben Kun Béla volt. Én úgy itélem meg, hogy Kun Béla abban az időben Bucharint tartotta a diktatura igazi teoretikusának, úgy hogy abból a teoretikus ujitásból, amit Lenin hozott, mi akkor ugyszólván semmit nem kaptunk. Lefordítva abban az időben nagyon kevés volt, s így ha a magyar pártban később lenini hagyományokról lehet beszélni, akkor ez az emigrációban megszerzett és ezen az uton Magyarországra jött valami volt - de a Tanácsköztársaság idején még nagyon kevés ideológiai befolyása volt Leninnek.

Természetesen mindenki úgy nézett fel rá, mint a forradalom nagy vezérére, de ha arról volna szó, hogy mit olvastunk mi tényleg Lenintől, akkor a magam személyéről szólva, én csak ^{néhány} ~~egypár~~ cikket és az Állam és forradalmat ismertem. Így mi itt ugyszólván teljesen magunkra voltunk hagyva teoretikus kérdésekben.

Ki szeretné emelni itt egy motivumot, amely a proletárdiktatura hibáira - különösen a kultura területén - élesen rávilágít, hogy tudniillik rendkívüli mértékben el volt terjedve az a

Társadalmi Szemle

hit, hogy mi egy nagy forradalmi hullám elején vagyunk, amely néhány év alatt el fogja árasztani Európát. Olyan illúzióink voltak, hogy rövid idő alatt a kapitalizmus minden maradványát felszámoljuk. A diktatura számos utópikus intézkedését ez a hangulat határozta meg.

Miután ezeket a negativumokat bevezetésképpen elmondtam, hadd térjek át egy nagyon fontos és nagyon pozitív dologra. A kultúra területén abban a nagyon kedvező helyzetben voltunk, hogy – szocialista vagy nem szocialista módon – az egész magyar kulturális élet fel volt kavarva. Ez megindult már a Nyugattal és a Huszadik Századdal, a háború és az Októberi Forradalom pedig még jobban elmélyítették ezt a forrongást.

Ez azt jelentette, hogy ha nem is az egész magyar intelligencia, de a magyar kultúra vezető rétege az első pillanattól kezdve hajlandó volt a Tanács hatalommal együttműködni. Ilyen módon a kulturpolitika nagyon széles társadalmi alapot kapott. Most csak egy dologra akarok utalni, /s kénytelen vagyok ebben a tekintetben magamról pozitívat mondani/, a népbiztosságok közül egyedül a közoktatásügyi volt az, ahol az összes régi hivatalnokokat leváltották, és helyükbe új erők kerültek.

Ha szabad egy anekdotával megvilágítani ezt a dolgot, ennek nagyon furcsa históriája volt. Tudják az elvtársak, hogy én Kunfynak a helyettese voltam a Közoktatásügyi Népbiztóságon. Mindjárt az első napokban összeültünk egy este megbeszélni a népbiztosság személyi összetételét. Be kell itt vallanom, hogy egy nagyon maliciózus fogáshoz folyamodtam. Tudtam, hogy Kunfi súlyosan idegbajos ember, morfinista is volt, és ismerve megalkuvó természetét, ebben a kérdésben az obstrukció álláspontjára helyezkedtem. Este 9-kor kezdtünk el beszélgetni, és

Társadalmi Szemle

tényleg, reggel 2-kor Kunfy összeomlott és belement az én javaslataimba. Ezek a javaslatok jelentették - és itt térek át a személyi részre - a reform-éhes forradalmi rétegnek a bekerülését a Közoktatásügyi Népbiztosság vezetésébe. Ha csak egy pár nevet mondok, akkor is rögtön látható lesz ez a helyzet. A főiskolai osztály vezetője Fogarasi Béla lett, és ugyanitt a természettudományok irányítását a később világhírűvé vált tudós - Kármán Tódor vállalta. A középiskolai és az alsófoku oktatás vezetésére azok a tanárok vállalkoztak, akik a szakszervezeti reform-mozgalomban vezető szerepet játszottak, így Antal Márk, Ha Ferenc, Kelen Józsefné, K. Bartos Erzsébet, Neumann Hilda és így tovább.

Ehhez természetesen hozzájárult még az, hogy a könyvtárügy terén Magyarország vezető ország volt, Szabó Ervin működése következtében. Szabó Ervin legkiválóbb munkatársai - mint Madzsar József, Dienes László - magasabb funkciókat kaptak más területeken, mégis Kóhalmi Bélával és egy csomó emberrel az egész könyvtárügy ~~írny~~ irányítása egy vezető reformcsoport kezébe került.

A művészetek terén olyan emberek jelentkeztek, mint Gábor Andor, Balázs Béla, Reinitz Béla. S ha még hozzáveszem, hogy a muzeumi emberek közül Petrovics Elek, Neller Simon, Pogány Kálmán rendkívül szimpatizáltak velünk, s volt azután egy később nevéssé vált művészettörténész-gárda - elég, ^{ha} csak Antal Frigyesre emlékeztetek, aki később meglehetősen nagy szerepet játszott, vagy Vilde Jánosra -, látható hogy itt a népbiztosság vezető gárdáját ugyszólván tetőtől talpig ki lehetett cserélni. Egyedül Gönczi Jenő - egy nagyon kitűnő és progresszív ember, aki már Kunfy alatt államtitkár volt - maradt

meg a régiek közül a pozíciójában.

Ehhez hozzáteszem, hogy a művészetek vezetését a népbiztosság által kinevezett művészi direktóriumok vállalták, és ezekben is a legkitűnőbb emberek dolgoztak, - Elég, ha arra hivatkozom, hogy a zenei direktóriumban Bartók Béla, Dohnányi Ernő és Kodály Zoltán, a képzőművészet területén a művészettörténészek mellett Kernstok Károly működött együtt velünk, hogy az irodalmi direktóriumban a Nyugattól egészen a fiatal, a legfiatalabb gárdáig - értem itt Kassák Lajost és Déry Tibort, - vettek részt. Azt hiszem, ebből nyilvánvaló, hogy ugyyszólván az egész haladó, radikális kulturmozgalom a Tanácsköztársaság kulturpolitikai szolgálatába állott.

Hogy - mint az előbb említettem - voltak mankánkban erősen utópikus elemek, - az nem tagadható. De egészben véve a Tanácsköztársaság nagy formátumu reformpolitikát folytatott, - s ha igazságosan akarjuk megítélni, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a proletárdiktatura egészben véve négy és fél hónapig tartott. Komoly átszervezéseket négy és fél hónap alatt természetesen nem lehetett végrehajtani. Csak egynéhány kérdésben alakult ki olyan koncepció, amelyet érdemes volna részletesen tanulmányozni, mert fő vonalaiban ezeket a mi népköztársaságunk átvette. Értem ezen például a proletárdiktaturának azt az oktatási reformtervét, amely a nyolcosztályos alapiskola, a négyosztályos középiskola, és az egyetem tagozódásában jelentkezett.

A másik probléma az volt, hogy Magyarországon ugyyszólván nem voltak tudományos intézetek. Ha egy katedrát jó professzor vezetett, ott - véletlenül - kialakult valami tudományos kutatás. Az Akadémia rendkívül kismértékben tett ebben valamit. A Tanács-

Társadalmi Szemle

hatalomnak az volt a terve, - megint csak tervről van szó -, hogy az Akadémiát teljesen új alapokra kell helyezni, és hogy az Akadémia legyen a szervező centruma az országban lévő magasabb foku tudományos intézeteknek, amelyekre nézve mindenféle tervek voltak. Azt hiszem, világos, hogy ezt a koncepciót is folytatta a népköztársaság.

Mint említettem, nekünk az volt a véleményünk, hogy teljesen vége a kapitalista korszaknak, s mi valami radikálisan újat építünk. A valóság azonban - ahogy Lenin szokta mondani - mindig ravaszabb az elképzeléseinknél. Ami a legpozitívabb volt a diktatúrában, abban igen nagy része volt annak, hogy ösztönösen felhasználtuk az országban lévő összes haladó erőket, a könyvtárkérdéstől a muzsikáig, s a Közoktatásügyi Népbiztosság reformterve körül Bartóktól Kernstokig mindenki mobilizálva volt, aki a magyar kultúra életében haladó értelemben részt akart venni.

Amennyiben a proletárdiktatúrának a kultúra területén hatása és tradíciója van, amit folytatni lehet, az éppen ez a széles népi alap. Népi alatt azt értem, hogy az ország legjobb és leghaladóbb erőit fogta össze, mégpedig úgy, hogy kísérletet tett arra, hogy egyrészt megőrizze a legszigorubb és legmagasabb rendű szakszerűséget - ha az ember Bartókra és ilyenekre hivatkozik, akkor ez látni való -, másrészt elkerüljön mindent, ami a kultúra bürokratikus igazgatása felé vezet.

Szabad talán itt arra hivatkoznom, hogy a velünk együtt dolgozó művészettörténészek segítségével napok alatt számbavettük az összes fontos magángyűjteményeket Magyarországon, és ugyyszólván már az első hét folyamán az ország összes nagy műkincsei az állam birtokában voltak. A nyár folyamán ebből nagy

kiállítást rendeztünk: ez talán egyike volt a legszebb gyűjteményeknek, amelyek valaha Magyarországon együttvoltak.

Amikor mint népbiztos ezt a kiállítást megnyitottam, törekvéseink egyik alapelvét így fogalmaztam meg: "A mi feladatunk volt mindent, ami művészettörténetileg értékes, összegyűjteni, tekintet nélkül az irányzatokra, azért, hogy ez az állam kezében legyen. Az irányzatok sorsa a proletariátus kulturális fejlettségének színvonalától fog függni. Valamikor el fogunk jutni oda, hogy a proletariátus maga tudja megmondani: mi az az örökség, amit vállal, és mi az az örökség, amit nem."

Mindezzel csak azt akarom hangsúlyozni, hogy a proletárdiktatura távol tartotta magát attól, hogy akár egy elmúlt, akár egy meglévő áramlatot hivatalos áramlatnak tekintsen. Ehelyett a műveltség kiterjesztésével a dolgozó népet akarta arra a fokra eljuttatni, hogy maga döntse el: a jelen és a múlt művészetéből, kulturájából mire van és mire nincs szüksége.

Ezzel összefüggöttek mindenféle harcok az un. hivatalos művészek körül. A Kassák-csoport például mindig arra tartott szót, hogy őket a diktatura hivatalos művészetének ismerjék el, amit - meg kell mondani -, a népbiztosság mindig elutasított. Megvédte Kassákékat azoktól a szociáldemokrata kísérletektől, amelyekkel el akarták őket nyomni, de soha nem ismerte el Kassákékat és az ő "legmodernebb" művészetüket másnak, mint egy jogosult irányzatnak a sok közül.

Ebben a tekintetben tehát van a Tanácsköztársaságnak egy ma is értékes hagyománya, az tudniillik, hogy a kulturpolitika terén éles ellentétben volt azzal a kulturpolitikával, amely 1945 után a sztálini korszak hatása alatt fejlődött ki. Nem állítom, hogy a tanács^thaalomnak megfelelő elmélete és megfelelő

Társadalmi Szemle

gyakorlata volt a kultúra tényleges következetes marxista vezetését illetően. Bevezetőül mondtam, hogy teoretikusan milyen alacsony fokon állottunk.

De volt a proletárdiktatúrának egy az akkori magyar haladó kulturáramlatokra támaszkodó szocialista szellemű, demokratikus irányzata, és azt hiszem, hogy ezt a Tanácsköztársaság hagyományai közül tiszteletben kell tartanunk és folytatnunk kell.

Kérdés LUKÁCS GYÖRGY elvtárhoz:

Miben látja Ön, Lukács elvtárs, aki a Tanácsköztársaság népbiztosa volt, a Tanácsköztársaság kultúrpolitikájának maradandó értékeit?

Válasz: Meg kell mondanom, hogy nekem saját tapasztalataim alapján bizonyos kérdésekben különvéleményem van, például akkori ideológiai felkészültségünket, különösen az orosz teória és Lenin ismeretét illetően. A Szovjetunióból visszatért kommunisták legnagyobb részének — nagyon becsületes, derék munkások voltak köztük — teoretikus érzéke és teoretikus műveltsége úgyszólván semmi nem volt. Az egyedüli ember, akinek a teória iránt érzéke volt, abban az időben Kun Béla volt. Én úgy ítélem meg, hogy Kun Béla abban az időben Bucharint tartotta a diktatúra igazi teoretikusának, úgy, hogy abból a teoretikus újításból, amit Lenin hozott, mi akkor úgyszólván semmit sem kaptunk. Lefordítva abban az időben nagyon kevés volt, s így ha a magyar pártban később lenini hagyományokról lehet beszélni, akkor ez az emigrációban megszerzett és ezen az úton Magyarországra jött valami volt — de a Tanácsköztársaság idején még nagyon kevés ideológiai befolyása volt Leninnek.

Természetesen mindenki úgy nézett fel rá, mint a forradalom nagy vezérére, de ha arról volna szó, hogy mit olvastunk mi tényleg Lenintől, akkor a magam személyéről szólva, én csak néhány cikket és az Állam és forradalmat ismertem. Így mi itt úgyszólván teljesen magunkra voltunk hagyva teoretikus kérdésekben.

Ki szeretné emelni itt egy motívumot, amely a proletárdiktatúra hibáira — különösen a kultúra területén — élesen rávilágít, hogy tudniillik rendkívüli mértékben el volt terjedve az a hit, hogy mi egy nagy forradalmi hullám elején vagyunk, amely néhány év alatt el fogja árasztani Európát. Olyan illúzióink voltak, hogy rövid idő alatt a kapitalizmus minden maradványát felszámoljuk. A diktatúra számos utópikus intézkedését ez a hangulat határozta meg.

Miután ezeket a negatívumokat bevezetésképpen elmondtam, hadd térjek át egy nagyon fontos és nagyon pozitív dologra. A kultúra területén abban a nagyon kedvező helyzetben voltunk, hogy — szocialista vagy nem szocialista módon — az egész magyar kulturális élet fel volt kavarva. Ez megindult már a Nyugattal és a Huszadik Századdal, a háború és az Októberi Forradalom pedig még jobban elmélyítették ezt a forrongást.

Ez azt jelentette, hogy ha nem is az egész magyar intelligencia, de a magyar kultúra vezető rétege az első pillanattól kezdve hajlandó volt a Tanácskormánytalommal együtt dolgozni. Ilyen módon a kultúrpolitika nagyon széles társadalmi alapot kapott. Most csak egy dologra akarok utalni (s kénytelen vagyok ebben a tekintetben magamról pozitívat mondani): a népbiztosságok közül egyedül a közoktatásügyi volt az, ahol az összes régi hivatalnokokat leváltották, és helyükbe új erők kerültek.

Ha szabad egy anekdotával megvilágítani a dolgot, ennek nagyon furcsa históriája volt. Tudják az elvtársak, hogy én Kunfinak helyettese voltam a Közoktatásügyi Népbiztosságon. Mindjárt az első napokban összeültünk egy este megbeszélni a népbiztosság személyi összetételét. Be kell itt vallanom, hogy egy nagyon maliciózus fogáshoz folyamodtam. Tudtam, hogy Kunfi súlyosan idegbajos ember, morfinista is volt, és ismerve megalkuvó természetét, ebben a kérdésben az obstrukció álláspontjára helyezkedtem. Este 9-kor kezdtünk el beszélgetni, és tényleg, reggel 2-kor Kunfi összeomlott és belement az én javaslataimba. Ezek a javaslatok jelentették — és itt térék

át a személyi részre — a reform-éhes forradalmi rétegnek a bekerülését a Köznevelési Népbiztosság vezetésébe. Ha csak egy pár nevet mondok, akkor is rögtön látható lesz ez a helyzet. A főiskolai osztály vezetője Fogarasi Béla lett, és ugyanítt a természettudományok irányítását a később világhírűvé vált tudós, Kármán Tódor vállalta. A középiskolai és az alsófokú oktatás vezetésére azok a tanárok vállalkoztak, akik a szakszervezeti reform-mozgalomban vezető szerepet játszottak, így Antal Márk, Hattai Ferenc, Kelen Józsefné, K. Bartos Erzsébet, Neumann Hilda és így tovább.

Ehhez természetesen hozzájárult még az, hogy a könyvtárügy terén Magyarország vezető ország volt, Szabó Ervin működése következtében. Szabó Ervin legkiválóbb munkatársai — mint Madzsar József, Dienes László — magasabb funkciókat kaptak más területeken, mégis Köhalmi Bélával és egy csomó emberrel az egész könyvtárügy irányítása egy vezető reformcsoport kezébe került.

A művészetek terén olyan emberek jelentkeztek, mint Gábor Andor, Balázs Béla, Reinitz Béla. S ha még hozzáveszem, hogy a múzeumi emberek közül Petrovics Elek, Meller Simon, Pogány Kálmán rendkívül szimpatizáltak velünk, s volt azután egy később nevéssé vált művészettörténész-gárda — elég, ha csak Antal Frigyesre emlékeztetek, aki később meglehetősen nagy szerepet játszott, vagy Wilde Jánosra — látható, hogy itt a népbiztosság vezető gárdáját úgyszólván tetőtől-talpig ki lehetett cserélni. Egyedül Gönczi Jenő — nagyon kitűnő és progresszív ember, aki már Kunfi alatt államtitkár volt — maradt meg a régiek közül a pozíciójában.

Ehhez hozzátesszem, hogy a művészetek vezetését a népbiztosság által ki-nevezett művészi direktóriumok vállalták, és ezekben is a legkitűnőbb emberek dolgoztak. Elég, ha arra hivatkozom, hogy a zenei direktóriumban Bartók Béla, Dohnányi Ernő és Kodály Zoltán, a képzőművészet területén a művészettörténészek mellett Kernstok Károly működött együtt velünk, a fiatalabb nemzedékből Berényi Róbert, Pór Bertalan, Ferenczi Béni és Noémi, hogy az irodalmi direktóriumban a Nyugattól egészen a fiatal, a legfiatalabb gárdáig — értem itt Kassák Lajost és Déry Tibort — vettek részt. Azt hiszem, ebből nyilvánvaló, hogy úgyszólván az egész haladó, radikális kultúrmozgalom a Tanácsköztársaság kultúrpolitikai szolgálatába állott.

Hogy — mint az előbb említettem — voltak munkánkban erősen utópikus elemek, az nem tagadható. De egészben véve a Tanácsköztársaság nagy formátumú reformpolitikát folytatott, s ha igazságosan akarjuk megítélni, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a proletárdiktatúra mindössze négy és fél hónapig tartott. Komoly átszervezéseket négy és fél hónap alatt természetesen nem lehetett végrehajtani. Csak egynéhány kérdésben alakult ki olyan koncepció, amelyet érdemes volna részletesen tanulmányozni, mert fő vonalaiban ezeket a mi népköztársaságunk átvette. Értem ezen például a proletárdiktatúrának azt az oktatási reformtervét, amely a nyolcosztályos alapiskola, a négyosztályos középiskola és az egyetem tagozódásában jelentkezett.

A másik probléma az volt, hogy Magyarországon úgyszólván nem voltak tudományos intézetek. Ha egy katedrát jó professzor vezetett, ott — véletlenül — kialakult valami tudományos kutatás. Az Akadémia rendkívül kismértékben tett ebben valamit. A tanács hatalomnak az volt a terve — megint csak tervről van szó —, hogy az Akadémiát teljesen új alapokra kell helyezni, és hogy az Akadémia legyen a szervező centruma az országban levő magasabb fokú tudományos intézeteknek, amelyekre nézve mindenféle tervek voltak. Azt hiszem, világos, hogy ezt a koncepciót is folytatta a népköztársaság.

Mint emlékeztetem, nekünk az volt a véleményünk, hogy teljesen vége a kapitalista korszaknak, s mi valóban radikálisan újat építünk. A valóság azonban — ahogyan Lenin szokta mondani — mindig ravaszabb elképzeléseinknél. Ami a legpozitívabb volt a diktatúrában, abban igen nagy része volt annak, hogy ösztönösen felhasználtuk az országban levő összes haladó erőket, a könyvtárkérdéstől a muzsikáig, s a Közkultúrásügyi Népbiztosság reformterve körül Bartóktól Kernstokig mindenki mobilizálva volt, aki a magyar kultúra életében haladó értelemben részt akart venni.

Amennyiben a proletárdiktatúrának a kultúra területén hatása és tradíciója van, amit folytatni lehet, az éppen ez a széles népi alap. Népi alatt azt értem, hogy az ország legjobb és leghaladóbb erőit fogta össze, mégpedig úgy, hogy kísérletet tett arra, hogy egyrészt megőrizze a legszigorúbb és legmagasabb rendű szakszerűségét — ha az ember Bartókra és más kiváló emberekre hivatkozik, akkor ez látni való —, másrészt elkerüljön mindent, ami a kultúra bürokratikus igazgatása felé vezet.

Szabad talán itt arra hivatkoznom, hogy a velünk együtt dolgozó művészettörténészek segítségével napok alatt számbavehettük az összes fontos magángyűjteményeket Magyarországon, és úgyszólván már az első hét folyamán az ország összes nagy műkincsei az állam birtokában voltak. A nyár folyamán ebből nagy kiállítást rendeztünk: ez talán egyike volt a legszebb gyűjteményeknek, amelyek valaha Magyarországon együtt voltak.

Amikor mint népbiztos ezt a kiállítást megnyitottam, törekvéseink egyik alapelvét így fogalmaztam meg: „A mi feladatunk volt mindent, ami művészettörténetileg értékes, összegyűjteni, tekintet nélkül az irányzatokra, azért, hogy ez az állam kezében legyen. Az irányzatok sorsa a proletariátus kulturális fejlettségének színvonalától fog függni. Valamikor el fogunk jutni oda, hogy a proletariátus maga tudja megmondani: mi az az örökség, amit vállal, és mi az az örökség, amit nem.”

Mindezzel csak azt akarom hangsúlyozni, hogy a proletárdiktatúra távol tartotta magát attól, hogy akár egy elmúlt, akár egy meglevő áramlatot hivatalos áramlatnak tekintsen. Ehelyett a műveltség kiterjesztésével a dolgozó népet akarta arra a fokra eljuttatni, hogy maga döntse el: a jelen és a múlt művészetéből, kultúrájából mire van és mire nincs szüksége.

Ezzel összefüggött mindenféle harc az ún. hivatalos művészet körül. A Kassák-csoport például mindig arra tartott számot, hogy őket a diktatúra hivatalos művészetének ismerjék el, amit — meg kell mondani — a népbiztosság mindig elutasított. Megvédte Kassákékat azoktól a szociáldemokrata kísérletektől, amelyekkel el akarták őket nyomni, de soha nem ismerte el Kassákékat és az ő „legmodernebb” művészetüket másnak, mint egy jogosult irányzatnak a sok közül.

Ebben a tekintetben tehát van a Tanácsköztársaságnak egy ma is értékes hagyománya, az tudniillik, hogy a kultúrpolitika terén éles ellentétben volt azzal a kultúrpolitikával, amely 1949 után a sztálini korszak hatása alatt fejlődött ki. Nem állítom, hogy a tanács hatalomnak megfelelő elmélete és megfelelő gyakorlata volt a kultúra tényleges következetes marxista vezetését illetően. Bevezetőül mondtam, hogy teoretikusan milyen alacsony fokon állottunk.

De volt a proletárdiktatúrának egy az akkori magyar haladó kultúra-áramlatokra támaszkodó, szocialista szellemű, demokratikus irányzata, és azt hiszem, hogy ezt kell a Tanácsköztársaság hagyományai közül tiszteletben tartanunk és folytatnunk.

~~G y o r s í r ó i   f e l j e g y z é s~~

~~az 1968. április 30-án LUKÁCS GYÖRGY elvtárssal a
Társadalmi Szemle részére folytatott beszélgetésről~~

~~Balázs György és Hajdú Tibor elvtársak bevezető üdvözlő
szavai után így folytatódott a beszélgetés:~~

~~L U K Á C S   G Y Ö R G Y : Szóval nem nagy terjedelmű lenne,
nem is akarok sokat mondani, mert hiszen tulajdonképpen
értelme csak annak van, hogy valamit mondanék a Közokta-
tásügyi Népbiztosság helyzetéről és problémáiról. Gondo-
lom, ezt önök is így képzelték, tekintettel arra, hogy
már csak Hevesi Gyula és én vagyunk életben népbiztosaink
közül. Én alkalmazkodom az önök kívánságához, csak azt
tartottam természetesnek, hogy az ember a saját dolgai-
ról beszéljen.~~

~~BALÁZS György: Arra gondoltunk, hogy Lukács elvtárs eset-
leg általában a Tanácsköztársaságnak azokról az eredmé-
nyeiről szólna, amelyeknek folytatásuk volt.~~

~~L U K Á C S : A dolog úgy áll, hogy ez nagyon messzemenő
probléma. Én a közoktatásügyi, a kulturális kérdésekkel
kapcsolatban érinteném ezt a kérdést. Tulajdonképpen
arról volna szó, hogy milyen volt az ideológiai felké-
szültség Magyarországon a kultúra vonalán való megvaló-
sítására. Mik voltak ennek a negatív elemei, és melyek~~

~~Nagyon~~ Természetesen mindenki úgy nézett fel rá, mint a forradalom nagy vezérére, de ^{his} arról volna szó, hogy mit olvastunk mi ^{én} tényleg Lenintől, akkor ~~én~~ a magam személyéről szólva, ^{én} egypár cikket és az Allam és forradalmat ismertem. ~~Az a helyzet, hogy mindig tekintetbe kell venni, hogy ezek az ismeretek nagyon gyérek voltak. Hozzá kell venni, hogy ez a kultúra területén még sokkal inkább úgy volt, arról még kevesebbet tudtunk, nem is beszélve arról, hogy még Oroszországban is a nagyon fontos dolgok -- mint Lenin leszámolása a proletkult-irányzatokkal és így tovább, -- ez már 1920-ban történt, vagyis a diktatúra bukása után, úgyhogy mi itt bizonyos fokig ugyan teljesen magunkra voltunk hagyva teoretikus kérdésekben.~~

^(szöveg) Ki ~~kellene~~ emelni ~~azután~~ itt egy motivumot, amely a ^{proletár} diktatúra hibáira -- különösen a kultúra területén -- élesen rávilágít, hogy tudniillik ~~az emberek között~~ rendkívüli mértékben el volt terjedve az a hit, hogy mi egy nagyforradalmi hullám elején vagyunk, amely néhány év alatt el fogja árasztani Európát. Olyan illúziók ^{ink} voltak, hogy rövid idő alatt a kapitalizmus minden maradványát felszámoljuk, egy tisztán szocialista állapotba kerülünk bele. A diktatúra számos ~~ilyen~~ utópikus intézkedését, ~~amit az iratokból az elvtársak bizonyára ismernek,~~ ez a hangulat határozta meg.

Most már ^{7/16} után ezeket a negativumokat bevezetésképpen elmondtam, hadd térjek át egy nagyon fontos és nagyon

pozitív dologra. ~~és, hogy tudniillik én most a~~ kultúra területét ⁿ⁾ ~~veszem~~, abban a nagyon kedvező helyzetben voltunk, hogy ⁻ szocialista vagy nem-szocialista módon -- az egész magyar kulturális élet fel volt kavarva.

Ez megindult már a Nyugattal és a Huszadik Századdal, a háború és az Októberi Forradalom pedig ~~ezt~~ még jobban ~~hisztélesítették~~. *elmécskenték ezt a formagust.*

Es azt jelentette, hogy ~~a kultúra területén~~ ^I ~~nem~~ ^{ha} ~~monddani~~, hogy az egész ~~magyar intelligenciát~~, de mint később majd nevéket is akarok felsorolni -- a magyar kultúra ~~a vezető rétege az első pillanattól kezdve hajlandó volt a diktatúrával együtt dolgozni.~~ *Teveshkelvvel* Ilyen módon a diktatúra ^{hulhuplikke} ~~egy~~ nagyon széles társadalmi alapot kapott. ~~erre majd később még rá akarok térni.~~ Most csak ^{csak} ~~egy~~ ^{utolsó} ~~akarok mondani~~, ^{először} ~~kénytelen vagyok ebben a tekintetben magamról pozitívat mondani~~; ~~de ha megnézik az 1959-es jubileum alkalmából a levéltár közölt egy ki-
mutatást a népbiztosságok személyi összetételét illetően,
és abból kiderül, hogy egyedül a közoktatásügyi~~ *a népbiztosságok alatt* ~~amely~~ ^{ahol} volt az, ~~amelyben~~ az összes régi hivatalnokokat leváltották, és helyükbe új erők kerültek.

(meghibítva)
Ha szabad egy anekdotával elmondani ezt a dolgot, ennek nagyon furcsa históriája volt. Tudják az elvtársak, hogy én Kunfynak a helyettese voltam a Közoktatásügyi Népbiztosságon. Mindjárt az első napokban összeültünk egy este megbeszélni a népbiztosság személyi összetételét, ~~az osztályvezetőket stb.~~ Be kell itt vallanom,

hogy egy nagyon rosszindulatú dolgot csináltam. Amennyi-
ben tudtam, hogy Kunfy súlyosan idegbajos ember, mor-
finista is volt, és így tovább, és ismerve Kunfy nagyon
megalkuvó természetét, ebben a kérdésben az obstrukció
álláspontjára helyezkedtem. Este 9-kor kezdtünk el be-
szélni, és tényleg, reggel 2-kor Kunfy ~~idegösszeomlást~~
~~szenvedett~~ és belement az én javaslataimba. Ezek a
javaslatok jelentették -- és itt térek át a személyi
részre -- annak a ~~reformmunkálatnak~~ reformmunka for-
radalmi rétegnek a bekerülését a Köznevelési Népbiztos-
ság vezetésébe. Ha csak egy pár nevet mondok, akkor is
rögtön látni fogják ezt a helyzetet. A főiskolai osztály
vezetője Fogarasi Béla lett, ~~és~~ a természettudományi ~~osztály~~
~~vezetője~~ egy olyan, később világhírűvé vált tudós, ~~amit~~
Kármán Tódor vállalt. A középiskolai és az alsóoktatás
vezetésére vállalkoztak azok a tanárok, akik a szak-
szervezeti reform-mozgalomban vezető szerepet játszottak,
így Antal Márk, Ha... Ferenc, Kelen Józsefné, K. Bartos
Erzsébet, Neumann Hilda és így tovább.

Ehhez természetesen még fendkívül fontos csatlakozás
volt, hogy a könyvtárügy terén Magyarország egy ideológiá-ve-
zető ország volt, Szabó Ervin működése következtében,
és főként Szabó Ervin legkiválóbb munkatársai -- mint
Madzsar József, Dienes László -- magasabb funkciókat
kaptak, mégis Kóhalmi Bélával és egy csomó emberrel
az egész könyvtárügy területén egy vezető reformcsoport
volt. ~~kelet~~ ~~kelet~~

Ehhez hozzájárul, hogy a művészeti téren való munkásság
számára olyan emberek, mint Gábor Andor, Balázs Béla,
Reinitz Béla jelentkeztek. Már ebből láthatják, hogy
a Köznevelési Népbiztosság területe -- s ha még
hozzáveszem, hogy a múzeumi emberek közül Petrovics
Elek, Neller Simon, Pogány Kálmán rendkívül szimpa-
tizáltak velünk, s volt azután egy később nevéssé
vált művészettörténész gárda -- elég, ~~hiszen~~ csak Antal
Frigyesre emlékeztetek, aki később meglehetősen nagy
szerepet játszott, vagy Vilde Jánosra, -- ~~hiszen~~ hogy itt
a népbiztosságot gyorsulóan tetőtől talpig ki lehetett
cserélni, ~~az~~ az egyetlen Gönczi Jenő -- egy nagyon ki-
tűnő és progresszív ember, aki már Kunfy alatt állam-
titkár volt -- maradt meg ~~itt~~ a pozíciójában.

14. ehhez hozzáveszem, hogy a művészetek vezetését a
 népbiztosság által kinevezett művészi direktóriumok
 vállalták, és hogy ~~abban milyen emberek voltak~~ *(ezeken is a legkisebb)*
 elég, ha arra hivatkozom, hogy a zenei direktóriumban
 Bartók Béla, Dohnányi Ernő és Kodály Zoltán, ~~hogy~~ a
 képzőművészet területén a művészettörténészek mellett
 Kernstok Károly működött együtt velünk, hogy az iro-
 dalmi direktóriumban a Nyugattól egészen ~~fel~~ a fiatal,
 a legfiatalabb gárdáig -- értem itt Kassák Lajost és
 Déry Tibort, -- részt vettek, ~~akkor~~ *akkor* azt hiszem, ~~ezt~~ *ezt*
~~van valami képek arról~~, hogy úgyszólván az egész ha-
 ladó, radikális kultúrmozgalom a kultúrpolitikai szol-
 gálatába állott. *(Kulturális)*

Hogy ~~vala~~ -- mint az előbb említettem -- voltak ^{munkáiban} nagyon erősen utópikus elemek, -- azt az ember nem tagad^{het}o ha ma felkutatják a dolgot, erre mindre rá fognak jönni. Sajnos, komoly kutatás ezen a téren még nagyon kevés van. Az egyetlen: Köhalmi Béla írt egy rendkívül sok anyaggal ellátott, nagyon érdekes könyvet a diktatúra könyvtár-politikájáról.

De egészben véve itt egy ^{a Törvényszék} nagy reformpolitika folyt^{ott}, amely^{re} ha most megint igazságosan akarjuk ^{formátum} megítélni, ^{meg} megint nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a diktatúra egészben véve négy és fél hónapig tartott, ^{előre} ~~nagy~~ ^{tervezet} ~~tervezet~~ ^{tervezet} komoly átszervezéseket négy és fél hónap alatt ~~tenni~~ természetesen nem lehetett. Csak egy-néhány kérdésben alakult ki olyan koncepció, amelyet érdemes volna részletesen tanulmányozni, mert fő vonalaiban ezeket a mi népköztársaságunk átvette. Ertem ^{tervét,} ~~tervét,~~ ^{előre} diktatúrának azt az oktatási reform^{terv}et, amely a nyolcosztályos alapiskola, a négyosztályos középiskola, és az egyetem tagozódásában jelentkezett. Azt hiszem, min-
~~denki előtt ismeretes, hogy ezt a népköztársaság átvette.~~

A másik probléma az volt, hogy Magyarországon úgyszólván nem voltak tudományos intézetek. Ha egy katedrát ~~egy~~ jó professzor vezet/ett, ott véletlenül kialakult valami tudományos kutatás. Az Akadémia rendkívül kismértékben ~~csinált~~ ^{tervezet} ~~csinált~~ ^{tervezet} ebben valamit. A diktatúrának volt az a terve, -- megint csak tervről van szó --, hogy az Akadémiát tel-
jesen új alapokra kell helyezni, és hogy ~~akkor az Akadémia~~ ^{an Akadémia}

~~revere~~
legyen ~~egy ilyen~~ ^{folku} organizatorikus centruma az országban
lévő magasabb ~~rendu~~ tudományos intézeteknek, amelyekre
nézve mindenféle tervek voltak.

Azt hiszem, világos ~~az is~~ ^{is} hogy ezt a koncepciót foly-
tatta a népköztársaság.

Ami azonban mindabból, amit mondtam, talán a legfontosabb
-- és ezt, részben saját hibánkból, a közvélemény
túl kevésbé vette át, -- a diktatúra képében az em-
berök előtt ezek a különböző utópikus elemek uralkodnak.

~~mint említettem,~~
~~csakugyan~~ nekünk az volt a véleményünk, hogy teljesen
vége a kapitalista korszaknak, ^{ami} valami radikálisan újat
építünk. A valóság azonban -- ahogy Lenin szokta mon-
dani -- mindig ravaszabb ~~az~~ ^{el} elképzeléseinknél, ^{ami} ~~ami~~ a leg-
pozitív ^{el} volt a diktatúrában, ~~amikor~~ ^{abban} igen nagy része volt
~~annak~~ ^{uk}, hogy ösztönösen felhasználták az országban lévő
összes haladó erőket, a könyvtárkérdéstől a muzsikáig, ³
a Közoktatásügyi Népbiztosság reformterve körül ~~tényleg~~
~~ist lehet mondani, hogy~~ Bartóktól Kernstokig mindenki
mobilizálva volt, aki a magyar kultúra életében haladó
értelemben részt akart venni.

^{prolet}
Amennyiben a diktatúrának a kultúra területén ~~megfelel~~
hatása ~~van~~ ^{van} és tradíciója, ^{van} amit folytatni lehet, az éppen
ez a széles népi alap, ~~amely~~ ^{ami} népi alatt azt értem,
hogy az ország legjobban leghaladóbb erőinek ~~az~~ ^{t. helyre} az össze-
~~fontos~~ ^{el} és kísérlet arra, hogy ebben a kérdésben azután

~~mégpedig az is~~

egyrészt megőrizni ^{ze)} ~~az~~ legszigorúbb és legmagasabb rendű szak-
szerűséget. -- ha az ember Bartókra és ilyenekre hivatkozik,
akkor ezt ~~hisz~~ ^{relő} látni lehet --, másrészt ~~hiszen~~ ^{elkerüljén}
mindent, ami a kultúra bürokratikus igazgatása felé vezet.

Szabad talán itt arra hivatkoznom, hogy ~~megesimáltunk egy~~
 ~~nagyon szép dolgot, tudniillik a velünk együtt dolgozó~~
művészettörténészek segítségével napok alatt ~~tudtuk az~~ ^{megszerveztük}
összes fontos magángyűjteményeket Magyarországon, és úgy-
szólván ^{mer} az első hét folyamán ~~Magyarország~~ ^{Magyarországon} összes nagy mű-
kincsei az állam birtokában voltak. ~~Mint az elvtársak~~
~~bizonyára tudják.~~ A nyár folyamán ebből ~~egy~~ nagy kiállí-
tást rendeztünk, ^{ez} ~~amely~~ ^{de} talán egyike volt a legszebb gyűj-
teményeknek, amit ^{de} valaha Magyarországon együtt voltak.

~~De nem erre akarok hivatkozni, hanem arra, hogy Amikor~~
~~amint népbiztos ezt a kiállítást megnyitottam, akkor~~ ^{forak-}
~~az egész dolognak az elvét úgy fogalmaztam meg, hogy:~~
^{veszünk egy ik akcs}
"A mi feladatunk volt mindent, ami művészettörténetileg
értékes, összegyűjteni, tekintet nélkül az irányzatokra
stb., stb., hanem egyszerűen mindazt, ami értékes, azért,
hogy ez az állam kezében legyen. Ennek sorsát ~~minden~~
^{hinnyebe}
tudtuk akkor a proletariátus kulturális fejlettségének ^{minora}
^{lelt} ~~forak~~ fog függni. Valamikor el fogunk jutni oda, hogy
a proletariátus maga tudja megmondani, mi az az örökség,
amit vállal, és mi az az örökség, amit nem." ^{kezden}

De volt a ~~diktatúrának~~ ^{öröklés} egy ~~része~~, az akkori magyar haladó kultúráramlatokra támaszkodó szocialista szellemű, demokratikus irányzata, és azt hiszem, hogy ~~ppen~~ ^{ez} ~~az, amit~~ a ~~diktatúra~~ ^{Természetesen} hagyományai közül tiszteletben kell ~~end~~ ^{unk} tartani és folytatni ~~kellend~~ ^{unk}.

Ez volna körülbelül mindaz, amire gondoltam, de azt hiszem, máris túlhaladtam a terjedelmet, amit maguk megszabtak. De azt hiszem, körülbelül elmondtam, ami mondanivalóm van.

Ez, szerintem, éppen a mai kulturális törekvések mellett egészen érdekes dolog. Természetesen ehhez az kellene, hogy valaki most az archivumokból összeszedje az egész anyagot. Abszolúte nem esodálkoznék, ha a után kiderülne, hogy bizonyos dolgokat nem precízen mondtam, mert hiszen istenem, már ötven éve ennek!

HAJDU: Azt hiszem, hogy precízen mondta Lukács elvtárs.

LUKÁCS: Nézze, erre nem merek garanciát vállalni. Ötven év nagy idő, nekem archivumom nincs, amiből a dolgokat tanulmányozni tudnám, úgyhogy tisztára emlékezőtehetségre vagyok utalva.

HAJDU: Mondjuk, azt lehetne mondani, hogy megtartották a Köznevelési Népbiztosságon a régi személyzetet,

de a vezető pozíciókat kivették a kezükből.

LUKÁCS: A személyzet egy részét! A nagyon reakciós miniszteri tanácsosokat tényleg nyugdíjazták és elküldték. Világos, hogy a gépirókat és az írnokokat megtartották, de nem maradt -- az egy Gönczi Jenőt kivéve, aki tulajdonképpen szintén nem a régi személyzethez tartozott, -- egy osztály, vagy alosztály sem, amely a régi vezetés alatt állott volna.

HAJDU: Ilyen számviteli meg adminisztrációs dolgozók maradtak ott.

LUKÁCS: Tíz évvel ezelőtt -- ezt akkor meg is néztem -- a levéltár közzétett egy ilyen pontos kimutatást a főosztályvezetőkről, osztályvezetőkről a különböző népbiztosságokban. Ott látható, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosságon teljes felcserélés történt.

BALÁZS: Tíz éve megjelent egy dokumentum-válogatás.

LUKÁCS: Meg vagyok róla győződve, hogy a fontosabb okmányok a levéltárakban megvannak. Sajnos, természetesen az a gárda, amely ezt a dolgot csinálta, s amelynek emlékei nagyon fontosak volnának, úgyszólván már teljesen nem létezik. A muzsikások meghaltak, a festők meghaltak, a helyzet az, hogy a velünk együtt dolgozó írók -- Balázs Béla, Gábor Andor, Reinitz és így tovább, ezek mind

szintén nincsenek már életben.

BALÁZS: Ma már annyiféle emlékezést tettek közzé, s ha egyszer a Párttörténeti Intézet is kellő erővel fog ezzel a dologgal foglalkozni, akkor nagyrészt rekonstruálni lehet.

LUKÁCS: Természetes, hogy általában véve többet lehet rekonstruálni, mert biztos, hogy minisztériumi aktákban, az újságokban és így tovább lehet anyagot találni. Ebben nem kételkedem.

HAJDU: Tudja-e Lukács elvtárs, hogy a diktatúra bukása után minden nagyobb minisztériumban, így a közoktatásügyiben is, az osztályvezetőknek jelentést kellett írniuk a diktatúra alatt történt szörnyűségekről?

LUKÁCS: Igen.

HAJDU: Ezek a jelentések meg is maradtak.

LUKÁCS: Igen. -- Persze, egész csomó embernek nem tértem ki annyira a részletekre, mert hiszen ez a szimpatizálás a remormmal messze kiterjedt, még a szociáldemokrácián túl is. Mondjuk, pl. olyan emberek, akik még ma is élnek, mint Benedek Marcell, -- aki mindig polgári radikális és Jászinak a hive volt, -- ő azért az iskolai reformnak is lelkes hive volt, akit el is távolítottak a helyéről. Vagy olyan tudósok, mint Király György és mások, ezek szintén nem voltak azoci-

ták. Ugyhogy figyelembe kellene vennie a kutatásnak, hogy ez a reformhullám messze túlment a munkáspártok határain, nemcsak a kommunista párt határain, hanem még a szociáldemokrácia határain túl is, hogy itt -- ha az intelligenciát vesszük -- majdnem azt lehet mondani, hogy bizonyosfajta reform-népmozgalom volt. Természetesen ezt nem lehet tízezrekben számítani, de az egészen biztos, hogy a legjobb intelligencia messzemenően a reform oldalán volt. S ezt volna érdekes, ha kiderítenék.

BALÁZS: Néhány évig főnököm volt Czóbel Ernő, aki sajnos hamarabb meghalt.

L U K Á C S : Igen, Czóbel Ernő ezekben a közoktatásügyi dolgokban nagyon kevésbé vett részt. Ő politikai alapon egy időben bécsi követ is volt, így kiemelődött ebből a mozgalmából, éppúgy, ahogy mondjuk a könyvtár területén Madzsar József vezető állást foglalt el az Egészségügyi Minisztériumban, Bienes László pedig fővárosi népbiztos volt, -- úgyhogy például a könyvtárügy legvezetőbb emberei a diktatúra folyamán kikerültek a könyvtárakból, s amennyire én emlékszem, Czóbel Ernővel is így volt a dolog, hogy ő inkább a politika terén, mint a kultúra reformja terén működött. Őszintén szólva nem emlékszem, hogy ilyen munkában valaha Czóbellal találkoztam volna.

BALÁZS: En is úgy tudom, hogy Bécsben volt.

HAJDU: Bécsben volt, előbb pedig egy rövid ideig aHadügyi Népbiztosságon.

LUKÁCS: Igen, mert ő Pogány Józsefnek jóbartája volt, és ilyen kapcsolatok voltak.

HAJDU: Pogány volt egy ideig a népbiztosság ...

LUKÁCS: Igen, de ő túlságosan Siófokon táborozott, mint hadtestparancsnok, és csak nem tudom, időről időre küldött be egy ukázt a népbiztosságnak, ami miatt nekem számos konfliktusom is volt. Egyszer ki is jelentettem, már Pogálynak, hogy holnap jöjjön Budapestre, mert ha így vezeti a népbiztosságot, én nem vagyok hajlandó a helyettesességét vállalni, s akkor tessék bejönni Pestre, s itt intézni a dolgokat. Erre azután ő messzemenően visszavonult ezekben a kérdésekben. De Pogány a Napóleont játszotta Siófokon, és ilyen csak ilyen kijelentésekben. Tényleges munkát nem hiszem, hogy ő egynél vagy kettőnél többször bent lett volna a népbiztosságon.

BALÁZS: Azt hiszem, nagyon meg kell köszönni, hogy Lukács elvtárs volt szives erre időt fordítani.

LUKÁCS: En is nagyon köszönöm az elváltársaknak, hogy eljöttek ide az alkalommal. A kéziratot átnézés végett kérném majd...

BALÁZS: Körülbelül egy hét múlva!

LUKACS: A dolog az én számomra nem sürgős, ezt Önöknek kell tudniuk. En gyorsan át fogom nézni, mert hiszen itt elvi kérdésekről nincs szó, csak stiláris és ilyen meggondolásokról.

BALÁZS:

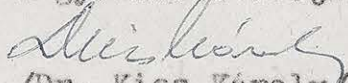
Mindenesetre elküldjük, s ha megengedi, majd felhívjuk telefonon, hogy megkérdezzük, mikor jelentkezzhetünk érte.

LUKACS: Köszönöm szépen.

- - -

Budapest, 1968. május 2.

A gyorsírói feljegyzés hitelével:

/Dr. Kiss Károly/
beszédgyorsíró